

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13^{ΗΣ} ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1985

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΟΥΚΑ ΜΟΥΣΟΥΛΟΥ

2.300 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1. ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΤΙΚΟΥ Κ. ΜΙΧΑΗΛ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν συνορτάζει τὴν ἐπέτειο τῶν 2.300 ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς προσφιλεστάτης Θεσσαλονίκης, πόλεως ἑλληνικῆς καθ' ὅλο τὸ ἐνδιάμεσο διάστημα, προμαχῶνος ἐναντίον ἀλλοτρίων, ἄστεως δυναμικοῦ ἀπὸ κάθε ἄποψη.

Ἡ χώρα ἔχει πολλὰς πόλεις ἀρχαιότερες ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη· δὲ μπορεῖ ὁμως νὰ ἐορτάσει τὶς ἐπετεῖους τους, γιατί ἡ ἴδρυσή τους δὲ χρονολογεῖται. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἡ ἀρχαιότερη ἀπὸ τὶς ἑλληνικὰς πόλεις μὲ γνωστὴ χρονολογία ἴδρυσης.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὴ μία μεριά εἶναι μία ἀπὸ τὶς πολυάριθμες πόλεις πὸν ἴδρυσαν ὁ Ἀλέξανδρος, οἱ διάδοχοι καὶ οἱ ἐπίγονοι, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά καταριθμεῖται στὶς ἐλάχιστες ἀπὸ αὐτὰς πὸν κτίσθηκαν ὄχι στὴν Ἀνατολή, ἀλλὰ σὲ παλαιὰ ἑλληνικὴ περιοχὴ. Ἐνῶ στὴν Ἀνατολή ἰδρύνονταν πόλεις γιὰ λόγους καὶ οἰκονομικοὺς, καὶ στρατηγικοὺς καὶ γοήτρους, στὸν περὶ τὸ Αἰγαῖο χῶρο τὰ κίνητρα ἦσαν πρῶτιστα πολιτικά. Ὁ Κάσσανδρος ὀνόμασε τὴ μία ἀπὸ τὶς δύο πόλεις πὸν ἔκτισε μὲ τὸ ὄνομά του, τὴν ἄλλη μὲ τὸ ὄνομα τῆς συζύγου του. Τὸ ὄνομά του δήλωνε ἀξίωση ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ στέμματος· τὸ ὄνομα τῆς συζύγου του ὑπογράμμιζε τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀξίωσή του ἐδραζόταν καὶ στὴν ἀρχιστεία του μὲ τὸν Φίλιππο τὸν Β

καὶ τὸν Μεγάλον Ἀλέξανδρο. Ὡστόσο καὶ ἡ Κασσάνδρεια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἰδρύθησαν σὲ περιοχὲς τοῦ κράτους ποὺ χρειάζονταν ἐντατικότερη ἀστικοποίηση. Ὁ Φίλιππος εἶχε καταστρέφει τὴν Ὀλυνθο καὶ ὑποβαθμίσει τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς· ὁ Κάσσανδρος συνοίκισε στὴν Κασσάνδρεια τοὺς περιλειπομένους Ὀλυνθίους καὶ πολλοὺς κατοίκους ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες πόλεις, σχηματίζοντας ἓνα μεγαλύτερο καὶ δυναμικότερο ἀστικὸ κέντρο. Γύρω ἀπὸ τὸν μυχὸ τοῦ Θερμαϊκοῦ ὑπῆρχαν παλαιότερα διάφοροι οἰκισμοὶ ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὶς πηγὲς ὡς «πόλεις». Σημαντικότερη ἦταν ἡ Θέρμη, ποὺ εἶχε ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ τὴ Φοινίκη καὶ τὴν Αἴγυπτο. Ἀλλὰ στὸ μεταξὺ αὐτοὶ οἱ οἰκισμοὶ εἶχαν παρακμάσει καὶ γίνε «πολίχνια». Ὁ Κάσσανδρος συγκρότησε τὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὸν πληθυσμὸ αὐτῶν τῶν «πολιχνίων», ποὺ συμποσοῦνταν σὲ εἴκοσι ἔξι. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν ἡ Θέρμη, ποὺ ἔγινε ἡ Θεσσαλονίκη. Ὁ παλαιὸς οἰκισμὸς ἐνσωματώθηκε, ἀναδιοργανούμενος, στὸν νέον, ποὺ οἰκοδομήθηκε σύμφωνα μὲ σχέδιο ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐλληνιστικὲς πόλεις.

Ἡ μέθοδος συγκροτήσεως μιᾶς νέας πόλεως διὰ τοῦ συνοικισμοῦ μερικῶν παλαιότερων πόλεων ἢ καὶ κωμῶν εἶχε ἐφαρμοσθεῖ ἀρκετὲς φορὲς στὸ παρελθόν. Ἀλλὰ οἱ ἀριθμοὶ τῶν οἰκισμῶν ποὺ εἶχαν συνδράμει ἦσαν μονοψήφιοι. Ἡ Θεσσαλονίκη ὑστέρησε μόνο σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀρκαδικὴ Μεγάλη Πόλη (Μεγαλόπολη) ποὺ εἶχε 41 γενέτειρες.

Ἡ θέση τῆς Θεσσαλονίκης συγκεντρώνει δύο ἀκαταμάχητα πλεονεκτήματα: ἔχει τὸ ἀσφαλέστερο λιμάνι ὄχι μόνο τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς βόρειας παραλίας τοῦ Αἰγαίου καὶ βρίσκεται σὲ περιοχὴ ὅπου συγκλίνουν ἀκτινωτὰ φυσικοὶ δρόμοι ἐπικοινωνίας μὲ ὅλες τὶς ἐπὶ μέρους περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ μὲ γειτονικὲς χῶρες. Αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα καρποφοροῦν τόσο περισσότερο ὅσο διευρύνεται ἡ οἰκονομικὴ ἐνδοχώρα καὶ ἡ ὑπερπόντια δέσμη ἐμπορικῶν ἀνταλλαγῶν. Ἔτσι συνέβη μὲ τὴν ἀπότομη ἄνοδο ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς Θέρμης στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐλληνιστικῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο στὸ ἐπίπεδο τῆς ρωμαϊκῆς.

Ἡ ἐνδοχώρα τῆς ἀνεξάρτητης Θέρμης καθοριζόταν ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ μικρὸν μέγεθος τῆς ἐπικρατείας της, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ περιορισμένες ἐξαγωγικὲς καὶ εἰσαγωγικὲς ἀνάγκες τοῦ γειτονικοῦ βασιλείου τῶν Μακεδόνων διεξάγονταν ἀπὸ τὰ λιμάνια τῆς Πύδνας καὶ τῆς Μεθώνης. Ὄταν ἡ Θέρμη περιῆλθε στὸ μακεδονικὸ βασίλειο, ὄχι μόνο δὲν ὠφελήθηκε οἰκονομικά, ἀλλὰ καὶ ζημιώθηκε: τὸ βασίλειο ἐξακολούθησε νὰ εἶναι ἐπικεντρωμένο δυτικά, ἐνῶ ὁ μυχὸς τοῦ Θερμαϊκοῦ δὲν κατεχόταν σταθερὰ καὶ περιερχόταν ἀπὸ τὸν ἔλεγχο ἀνταπαιτητῶν τοῦ θρόνου.

Ἀντίθετα μὲ τὴ Θέρμη, ἡ πόλη ποὺ ἴδρυσε ὁ Κάσσανδρος ἔγινε ἀμέσως τὸ κατε-

ξοχήν λιμάνι τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἐνδοχώρα τῆς ἀπλώθηκε ὡς τὰ πολιτικά σύνορα τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ βασιλείου, ἐνῶ ὡς ναυτικός κόμβος συνδεόταν μὲ ὅλα τὰ λιμάνια τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς ἐλληνιστικῆς Ἀνατολῆς. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλονίκης, ἤδη μεγάλος μὲ τὴν πράξη τοῦ συνοικισμοῦ τῶν 26 πολιχνίων, μεγάλωσε περισσότερο προσελκύνοντας ἐπιχειρηματίες καὶ ἐργατικά χέρια ἀπὸ ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Οἱ Σύροι καὶ Αἰγύπτιοι ἔποικοι εἰσήγαγαν στὴν πόλιν τὶς λατρεῖες τους. Ἔτσι ἡ Θεσσαλονίκη προσέλαβε ἀπὸ νωρὶς τὸν χαρακτῆρα κοσμοπολιτικῆς πόλεως. Ἀπὸ διοικητικὴ ἄποψη δὲν ξεχώριζε ἀπὸ τὶς ἄλλες μακεδονικὲς πόλεις. Ἀπολάμβανε κάποια αὐτονομία, πὸν διαχειρίζονταν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἡ βουλή καὶ αἰρετοὶ ἄρχοντες, ἀλλὰ τελοῦσε ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ βασιλέα, πὸν πραγματοποιοῦσαν κρατικοὶ ὑπάλληλοι, σύμφωνα μὲ τὶς διαταγὰς πὸν λάμβαναν.

Οἱ Ρωμαῖοι κατέστησαν τὴ Θεσσαλονίκη πρῶτα μὲν πρωτεύουσα μιᾶς ἀπὸ τὶς τέσσερες μερίδες, στὴν ὁποία διαίρεσαν τὸ μακεδονικὸ βασίλειο (τὸ 168 π.Χ.), ἔπειτα δέ, δηλαδὴ μετὰ τὴν προσάρτηση τῶν μακεδονικῶν ἐδαφῶν, πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας (148 π.Χ.). Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἐπιλογή τῆς ρωμαϊκῆς διοίκησης ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ ψυχρὴ ἐκτίξεση τῶν ἀντικειμενικῶν πλεονεκτημάτων πὸν συγκέντρωνε ἡ Θεσσαλονίκη σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες σημαντικὲς πόλεις τῆς περιοχῆς ἀπὸ ἄποψη συγκοινωνιακῶν εὐκολιῶν, διαβιώσεως τῶν Ρωμαίων διοικητῶν καὶ τῆς ὑπαλληλίας τους, στρατωνισμοῦ τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν περαστικῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, καθὼς καὶ ὅτι αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα ἦσαν συνάρτηση τῆς οικονομικῆς ρώμης, τοῦ δημογραφικοῦ μεγέθους, τοῦ πολεοδομικοῦ καὶ οἰκιστικοῦ δυναμικοῦ τῆς πόλεως.

Πολὺ σύντομα ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση πρόσφερε στὴ Θεσσαλονίκη προϋποθέσεις γιὰ περαιτέρω ἀνάπτυξη. Ἡ ἐπαρχία πὸν ὀνομάσθηκε Μακεδονία ἦταν κατὰ πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ μακεδονικὸ βασίλειο. Πρὸς τὰ ΒΔ ἔφθανε ὡς τὴν Ἀδριατικὴ πρὸς νότον ἐκτεινόταν ὡς τὴν Οἴτη. Ἀνάμεσα στὸ 146 καὶ τὸ 120 π.Χ. κατασκευάσθηκε ἡ Ἐγνατία ὁδός, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε στὴ Θεσσαλονίκη νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ ὅλες τὶς περιοχὲς πὸν ἐξυπηρετοῦσε αὐτὴ ἡ ἀρτηρία ἀνάμεσα στὸ Δυρράχιο καὶ τὸν Εὐξεινο Πόντο. Ἐπὶ πλέον τούτου ἡ Ἐγνατία συνέχιζε τὴν Ἀπία, ἡ ὁποία συνέδεε τὸ Βρισηῖον μὲ τὴ Ρώμη. Ἡ ἐξάπλωση τῶν ρωμαϊκῶν κατακτήσεων στὸ κέντρο καὶ στὸ βορρᾶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐπεξέτεινε ἀντίστοιχα τὴν ἐνδοχώρα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Μοράβα ὡς τὸν Δούναβη. Φυσικά, διατήρησε καὶ ὅλα τὰ πλεονεκτήματα πὸν εἶχε ἀπὸ παλαιότερα ἀπὸ τὶς κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίες μὲ κοντινὰ καὶ μακρυνὰ λιμάνια. Ἡ ἄνοδος τῆς οικονομικῆς σημασίας τῆς Θεσσαλονίκης προσέλκυσε σ' αὐτὴν καὶ νέους κατοίκους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους

βρίσκονταν τώρα Ἴταλοι καὶ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ Ἑβραῖοι. Ὁ κοσμοπολιτικὸς χαρακτήρας τῆς πόλεως ἐπιτάθηκε. Γιὰ νὰ στεγασθοῦν οἱ νέοι κάτοικοι, μεγάλωσε σημαντικὰ ἡ ἔκταση τῆς πόλεως. Ἐπὶ πλέον τροποποιήθηκε τὸ σχέδιό της ὅσο χρειάζοταν γιὰ νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὶς ρωμαϊκὲς πολεοδομικὲς προτιμήσεις. Ἡ ρωμαϊκὴ ἐξουσία ἀνέχθηκε τὴν ὑπαρξὴ τοπικῶν ἀρχῶν γιὰ τὴν ἄσκηση περιορισμένης αὐτοδιοικήσεως, ἀλλὰ συνετέλεσε στὴν ὑποβάθμιση τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου πρὸς ὄφελος τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων.

Ὡστόσο ἡ ρωμαϊκὴ κατοχὴ ἐπέφερε, στὴν ἀρχὴ της, καὶ πολλὰ δεινὰ. Οἱ Ρωμαῖοι ἀξιοματοῦχοι ὑπέβαλαν τὴν πόλιν καὶ τὴν ὅλη περιοχὴ σὲ στυγνὴ ἐκμετάλλευση. Οἱ ρωμαϊκοὶ στρατοὶ καταπίεζαν τοὺς κατοίκους. Φύλα τῆς μέσης Βαλκανικῆς, Δάρδανοι, Σκορδίσκοι, Βεσσοί, ἀντιδρώντας στὶς ρωμαϊκὲς προκλήσεις, ἔκαναν ἐπιδρομὲς, κατὰ τὶς ὁποῖες λεηλατοῦσαν τὴν ὑπαιθρο μέχρι τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ἐπὶ πλέον αὐτῶν οἱ διαδοχικοὶ πόλεμοι ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαίους πὸν διεξεδίκησαν τὴν ἀρχὴ κατὰ τὶς μεσαῖες δεκαετίες τοῦ Ἰου προχριστιανικοῦ αἰῶνα ἐνέπλεξαν, μαζὶ μὲ ἄλλους Ἕλληνες, καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, πὸν ὑπέστησαν πολλὰς ὕλικες ζημιές, εἶχαν θύματα καὶ ἀπειλήθηκαν ἀπὸ μεγάλους κινδύνους. Ἄν ἡ μάχη πὸν ἔγινε κοντὰ στοὺς Φιλίππους, εἶχε ἀποβεῖ ὑπὲρ ἐκείνων πὸν νικῆθηκαν, ἡ Θεσσαλονικὴ θὰ εἶχε παραδοθεῖ σὲ λεηλασία, σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόσχεση πὸν εἶχε δώσει ὁ Βροῦτος στοὺς στρατιῶτες του. Ἀντὶ τούτου ἀμείφθηκε ἀπὸ τοὺς νικητὲς μὲ τὸ νὰ ἀνακηρυχθεῖ «ἐλεύθερη πόλις», γεγονός πὸν συνεπαγόταν πρῶτιστα τὰ προνόμια νὰ μὴν ἔχει ρωμαϊκὴ φρουρά.

Ὁ Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος πὸν ἀναδείχθηκε τελικὸς νικητὴς μεταξὺ τῶν ἀνταπαιτητῶν τοῦ *imperium*, ἔθεσε τέρμα, σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ κράτους, σ' ὅλα τὰ δεινὰ ἀπὸ τοὺς πολέμους, τὴν κακὴ διοίκηση, τὶς ὤμεις καταπιέσεις καὶ καταχρήσεις. Ἡ Θεσσαλονικὴ ἀπόλαυσε καὶ αὐτὴ τὰ ἀγαθὰ τῆς «ρωμαϊκῆς εἰρήνης».

Ἡ Θεσσαλονικὴ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς τρεῖς πόλεις τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου πὸν ἐπισκέφθηκε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, γιὰ νὰ κηρύξει τὸ εὐαγγέλιο στὴν ἐβραϊκὴ κοινότητα πὸν ἦταν ἐλληνόφωνη. Εἶναι γνωστὲς οἱ ἐπιστολὲς πὸν ἀπηύθυνε ἔπειτα στὰ μέλη τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας πὸν ἴδρυνε ἐκεῖ.

Ἡ Θεσσαλονικὴ ἔλαβε μερίδιο ἀπὸ τὴ γενικότερη εὐημερία τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν 2ον μεταχριστιανικὸν αἰῶνα. Ἐπισκευάσθηκε ἡ Ἐγνατία ὁδός. Μέσα στὴν πόλιν κατασκευάσθηκαν τότε τὸ συγκρότημα τῆς ἀγορᾶς, στὸ χῶρο τῆς σημερινῆς πλατείας δικαστηρίων, στάδιο, γυμνάσιο, βιβλιοθήκη, ὠδεῖο, νυμφαῖον, διπλὴ ὑπόγεια στοὰ καὶ ἄλλα μνημεῖα. Ἐπίσης κτίσθηκαν νέα ἰδιωτικὰ σπίτια. Ἡ πόλις τελοῦσε λαμπρὲς ἐορτὲς πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν καθὼς καὶ ἀγῶνες πὸν τῆς εἶχαν ἀνατεθεῖ προνομιακῶς.

Ἄξιο ιδιαίτερης μνείας εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ Θεσσαλονίκη ὑπῆρξε γενέτειρα πολλῶν ποιητῶν καὶ γενικότερα λογίων, ἀπὸ τοὺς ἀξιολογοτέρους τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Ἀντίπατρος, ὁ Ἀντιφάνης, ὁ Ἐπίγονος, ὁ Παρμενίων, ὁ Φίλιππος. Ἐπίσης προσέλκυε λόγιους μὴ Θεσσαλονικεῖς. Ἀνάμεσα σ' ἄλλους ἡ Θεσσαλονίκη δέχθηκε τὸν Λουκιανό, πὸν ἔδωσε σ' αὐτὴν διαλέξεις. Ὁ ἴδιος μιλάει ἐπαινετικὰ γιὰ τὸ ἀκροατήριό του καὶ μαρτυρεῖ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἀκούγαν μὲ εὐχαρίστηση λόγους ρητόρων.

Δὲ θὰ παραλείψω ἐπίσης νὰ μνημονεύσω τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ Θεσσαλονικεῖς ἐντοπίζονται πολὺ μακρὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, σὲ πόλεις τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τῆς Παννονίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀφρικῆς.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 3ου μεταχριστιανικοῦ αἰῶνα ἡ αὐτοκρατορία εἰσέρχεται σὲ περίοδο κρίσεως: οικονομικῆς, κοινωνικῆς, θεσμῶν καὶ ἐξωτερικῆς ἀσφαλείας. Ἡ Θεσσαλονίκη δὲ μένει ἄτροπη. Μάλιστα ἀπειλεῖται ἀπὸ ἐπιδρομὴ Γόθων, γεγονός πὸν δίνει ἀφορμὴ στὴν κατασκευὴ νέου τείχους, πὸν ἀντικαθιστᾷ ἢ ἐνισχύει τὸ ἐλλημιστικὸ. Σύγχρονα ὅμως ἡ πόλη τιμᾶται ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες καὶ φαίνεται νὰ ὀδεύει πρὸς ἀνώτερα πεπρωμένα. Ὁ Γορδιανὸς Γ' (238 - 244) ἀπένευμε στὴ Θεσσαλονίκη τὸν τίτλο τῆς «νεωκόρου», πὸν συνόδευε τὸ δικαίωμα νὰ ἔχει ναὸ αὐτοκρατορικῆς λατρείας. Ἀργότερα προβιβάσθηκε σὲ «μητρόπολη», δηλαδὴ ἔδρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀρχιερέα. Ἐπὶ Δεκίου (περὶ τὸ 250 π.Χ.) ἐξομοιώθηκε μὲ ρωμαϊκὴ ἀποικία, ἔγινε δηλαδὴ προέκταση τῆς Ρώμης. Μισὸν αἰῶνα ἀργότερα ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ Γαλερίου, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς τέσσερες τετράρχες ἢ συναυτοκράτορες. Ὁ Γαλέριος ἔκτισε μεγάλο ἀνακτορικὸ συγκρότημα μὲ ἔκταση πὸν ἐκτιμᾶται γύρω στὰ 150 στρέμματα. Περιλάμβανε, ἐπὶ πλεόν τοῦ καθ' αὐτὸ ἀνακτόρου, ἓνα ὀκτάγωνο οἰκοδόμημα, τὴ γνωστὴ πύλη θριάμβου, τὴ ροτόντα, τὸ ἵπποδρόμιο καὶ ἄλλα. Ἡ ἐπιλογὴ τῆς Θεσσαλονικῆς ὡς αὐτοκρατορικῆς πρωτεύουσας συνδεόταν, ὅπως φάνηκε, μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Γαλερίου καὶ γιὰ τοῦτο δὲν ἐπέζησε μετὰ τὸ τέλος του. Ἐξ ἄλλου τῆ θέσης αὐτῆ τὴν πῆρε ἡ Κωνσταντινούπολη, ἴδρυμα τοῦ ὀριστικοῦ νικητῆ τῶν μακρῶν ἀγώνων γιὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἀρχή. Ἀλλὰ ἡ ὑψηλὴ θέσις τῆς Θεσσαλονικῆς μέσα στὴν ἐπαρχιακὴ ἱεραρχία ἦταν πιά ἐξασφαλισμένη. Ἡ πόλη ἔγινε πρωτεύουσα τῆς ὑπαρχίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ πὸν ἰδρύθηκε μετὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνα καὶ περιλάμβανε τὶς διοικήσεις τῆς Μακεδονίας, τῆς Δακίας καὶ τῆς Παννονίας. Ἡ προσάρτηση αὐτῆς τῆς ὑπαρχίας στὸ ἀνατολικὸ κράτος, τὸ ἔτος 392 μ.Χ., μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἡ τομὴ πὸν χωρίζει τὴν ἀρχαία Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ καὶ βυζαντινὴ.

Ἡ σημερινὴ Θεσσαλονίκη διασώζει καὶ προβάλλει μνημεῖα τοῦ ἐλλημιστικοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ παρελθόντος της πολὺ λιγότερα ἀπὸ ὅσα θὰ μποροῦσε. Ἡ κιονοστοι-

χία μὲ τις μεγάλες ἀνάγλυφες μορφές θεῶν, πού ὀνομάζονταν ἀπὸ τὸν ἐβραϊκὸ πληθυσμὸ τῆς πόλεως *Las Incantadas*, διαλύθηκε τὸ 1864 καὶ τὰ πῦρ σημαντικὰ στοιχεῖα τῆς μεταφέρθηκαν στὸ Λοῦβρο. Δέκα χρόνια ἀργότερα καταστράφηκε ἡ πύλη πού εἶχε ἰδρυθεῖ περὶ τὸ 150 μ.Χ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κινητὰ εἰρηματικά τῶν ἐτῶν πρὶν ἀπὸ τὸ 1912 βρίσκονται στὸ ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δυστυχῶς, οἱ καταστροφές μνημείων συνεχίσθηκαν ὡς τις ἡμέρες μας. Θὰ ἦσαν περισσότερες χωρὶς τὴ σθεναρὴ ἀντίσταση τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας. Γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ ρωμαϊκὴ ἀγορὰ, χρειάσθηκε νὰ ἐπιστρατευθεῖ καὶ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλὰ καὶ ἡ μελέτη τῶν σωζομένων μνημείων ὑστερεῖ. Θὰ ἐορτάζαμε οὐσιαστικότερα καὶ γνησιότερα τὴν ἐπέτειο τῆς μοναδικῆς πόλεως τῆς χώρας μας, αὐτοῦ τοῦ μεγέθους καὶ αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος, ἂν εἶχαμε κάμει περισσότερα γιὰ τὴ συντήρηση, προβολή, καὶ μελέτη τῶν μνημείων τῆς καὶ γιὰ τὴ σπουδὴ τῆς ἱστορίας τῆς. Εἶχομαι ὀλοφύχως αὐτὴ ἡ ἐπέτειος νὰ ὀριμάσει τὴ συλλογικὴ συνείδηση τῶν ὑποχρεώσεων πού ἔχουμε ἀπέναντι στὴν ἔνδοξη, ἀλλὰ τραυματισμένη Θεσσαλονίκη.